

Runer frå utgravingane i Trondheim bygrunn 1971–94

Med eit tillegg av nyfunne innskrifter elles frå byen (N774–N894)
Av Jan Ragnar Hagland

(Manus til "Norges Innskrifter med de yngre Runer" (NlyR) bind 7)

KJØPMANNSGATA 20-26 (FOLKEBIBLIOTEKSTOMTA)

VI. INNSKRIFTER ELLES MED SETNINGSFORM

[**839**] N-94415. (Tidlegare omtala: *Adresseavisen* 27.08.1986; Hagland 1986: 53; 1988b: 22; 1990b:[46]; 1994c: 255 ff, 264; NOR 1986: 8; Morset 1987: 8f; Beverfjord 1988; Stoklund 1996: 280-82; 1997: 9.)

Innskrifta står på ei nål av bein, 77 mm lang, 18 mm i breiaste enden og 5-6 mm tjukk. Nåla er dekorert med utskjeringar på den eine sida og har runer på den andre. Ho har eit hol om lag midt på 'bladet'. Dette holet er gjort før innskrifta, ettersom runerissaren har teke omsyn til den plassen som går vekk på det viset. Funnet vart gjort i 1985, felt FU, hovudfase 3. Det tilseier ei arkeologisk datering av funnkonteksten til eit tidsrom som strekkjer seg frå slutten av 900-talet til midten av 1000-talet.

Innskrifta er 48 mm lang og står i ei råme som er skarpt og tydeleg skoren før runene. Råma er open i den smale enden (etter r. 21). Runene er frå 12 (r. 1) til 3 mm høge (r. 21). Beinet kring midten av r. 1 er litt skadd. Det er difor litt uvisst om det har vore kvist ned til venstre frå midten av staven eller ei. Slike beinet er bevart ser det ut til å ha vore ein kvist. Avstanden mellom snittet som dannar framkanten av råma kring innskrifta, tilseier òg at det har vore kvist i det feltet som no er skadd. R. 1 skal såleis etter alt å døma oppfattast som enkeltsidig **a**. R. 3 (**r**) er forma med overkanten av bogen som ein rett strek. Nedre delen og kvisten er dregne i eit samanhengande riss utan nokon markert overgang mellom den opne bogen og kvisten. Dette gir runa ei form som skil seg litt frå dei tilsvarende utformingane av **r** som finst i r. 6 og 9. Mellom r. 6 og 7 er det eit eitpunkts ordskilje. R. 8 har eit svakt, men utvitydig punkt midt på staven og må lesast som **e**. R. 10 (**b**) er skoren så nær kanten av holet at ein del av bogen vert borte. På same måte forsvinn nesten midten av staven på r. 11 på andre sida av dette holet. R. 12 (kort **s**) har eit svakt, men tydeleg nok punkt i nedre enden. R. 15 (**t**) har dobbeltsidig eller langkvists form. Mellom r. 16 og 17 er det eit trepunkts ordskilje. R. 17 har venstrevendt, enkeltsidig kvistsett, og bør her følgjeleg transkriberast **o**. Mellom r. 17 og 18 er det topunkts ordskilje. Staven på r. 20 (**f**) er så stutt at nedste kvist går nesten ned til basen av staven. Råma kring innskrifta er dregen 5 mm etter siste rune, r. 21. Det understrekar inntrykket av at råma er skoren før innskrifta:

ǫ(?) | R | Y | R . Y | R | Þ | I ' B | ↑ | N : ǫ : * ǫ |

a(?) i r i k r · k e r þ i s b i t u : o : h a f i

Eiríkr gerði spitu á hafí. `Eirik gjorde spøta på havet'

Tolkinga av r. 17 - 21 som *á hafí*, `på havet' inneber at r. 15, ǫ, må tolkast som **ǣ**, dvs. at ås-runa framleis er nytta for å representera nasal vokal (/ǣ (:)/). I høve til den arkeologiske datering av innskrifta er synest dette mogleg. N283 (Trå II) som er datert til ca. 900 (NIyR V: 240) har enkeltsidig ås-rune med venstrevendt kvistsett for lydverdien /ǣ/ (**ǣuarkar**, kanskje *áverkar* m. pl). Den no tapte innskrifta N186 (Bygland) skal vidare ha hatt tilsvarande ås-rune både med lydverdien /o/ og /ǣ/. Elles synest det ikkje å vera parallelle belegg der preposisjonen *á* er markert ås-rune som har einssidig venstrevendt kvistsett slik som her. I heile det svenske materialet som er kartlagt av Peterson (1981: 1) finst det t. d. ingen tilsvarande døme. Ein alternativ lese måte der sekvensen frå r. 17-21 vert lesen som ei avstyting av eit personnamn følgt av verbet *hafá* i 3. pers. pres. konjunktiv, kan difor ikkje heilt avvisast: *O. hafí* - `måtte O. ha henne (= spøta)'. Ettersom det ikkje finst overtydande parallellar til slik avstytt skriving for ein så vesentleg del av innhaldet som eit mottakarnamn, er denne løysinga likevel mindre sannsynleg.

Vesentleg, og uavhengig av innhaldet i sekvensen frå r. 17 til 21, er spørsmålet om kva funksjon gjenstanden har hatt. Objektet i setninga *Eiríkr gerði spitu* gir etter alt å døma den nemning samtida har nytta om denne forma for nål. *Spýta* f. med lang runda rotvokal er ordboksført som "Pind, Stikke, Nagle, hvorved man fæster (spýtir) noget" (Fritzner). Johannesson 1956: 889 og 891) gir både form med høg fremre lang urunda og runda rotvokal (*spíta* f., `Pflock' og *spýta* f., `Pflock zu befestigen' – om vokalkvantiteten, sjå nedanfor). Så opne definisjonar gir ikkje grunnlag for å festa gjenstanden til noko bestemt bruksområde. Den samanheng Morset (1987: 8f) ser mellom denne nåla og eldre tidars reiskapar til å hekla eller strikka med, er difor interessant. Ho viser til fleire teknikkar, den vestnordiske pjonning (Vno *pjona* v, isl. *prjóna* v), påting (på engelsk `ring knitting') og nålbinding. Pjonning vart utført med kroknål, påting kunne utførast med nål både med og utan hake. Nålbinding synest å vera den eldste av desse teknikkane, seier Morset (loc. cit.). Arbeidsmåten ser ut til å vera eldre enn veving, og han tillet skøyting av usamanhangande tråd undervegs. Nåla måtte difor ha eit romsleg hol slik at flest mogleg buktningar kunne få plass. Dette holet kunne samstundes ha ein funksjon ved oppheng. Morset har i samband med sin artikkel også eksperimentert ved å bruka ein kopi av nåla til binding av vottar. Resultatet av testen vart like bra som ved bruk av pjonekrok.

Eit vidare argument til støtte for å sjå nåla som ein arbeidsreiskap til hekling eller strikking er, som Morset òg peikar på, dei såkalla vantenåler. Frå dansk språkområde er desse også å finna med runeinnskrifter. Moltke (1985: 468ff) omtalar dei fem såkalla `vantenålene' ein kjenner til no (fire frå Lund og ei frå Ålborg). Dei er for det meste noko lengre enn nåla frå Folkebibliotekstomta, men elles er dei, og då særleg nåla frå Ålborg, nokså like (Morset 1987: 9). Det kan her også vera eit moment å ta med at nåla frå Trondheim opphavleg synest å ha vore noko lengre enn ho er no, ettersom spissen er tilsmidd på nytt på eit visst tidspunkt. Det innber også at vi ikkje kan sjå bort frå at ho opphavleg og kan ha hatt krok.

Lund vantenål 1 og Ålborg vantenål nemner seg sjølv **skefnig** (Lund) og **skefnikr** (Ålborg), uttydd som *skefningr* m = "blankpoleret nål, af *skafa*, skrabe, glatte"

(Moltke 1976: 375). Om funksjonen skulle vera den same for desse nålene, er det såleis ikkje noko språkleg samband med nåla frå Trondheim som altså omtalar seg sjølv som **spita**. Men det er grunn til å minna om at nemninga *spøta* f og v enno i dag er gjengs i sørvestnorske målføre om reiskapen 'strikkepinne' og verbet 'strikke'. Den språkbruken kan såleis vera grunna på ei svært gammal særtyding av gno *spita* f og v, og at innskrifta på denne nåla frå Folkebibliotekstomta kan stadfesta slik usus i norrønt attende til 1000-talet. Vokalkvantiteten til rotvokalen i moderne norsk skulle helst tilseia at den urunda vokalen har vore kort i motsetnad til det Johannesson 1956 meiner (sjå ovanfor). I same kategori kan eit funn frå "Mindets tomt" i Oslo vera, der det eine ordet **sbita** (*spita*) også er rissa med runer på eit beinfragment som lyt ha vore del av ein liknande gjenstand som denne nåla frå Trondheim (Liestøl 1977: 218 og 222, A44 i Runearkivet). Også i København er det funne ei (avbroten) nål av liknande slag som dei ovannemnde. Funnet vart gjort ved gravingar i gammal strandkant på noverande Højbro Plads i 1995 (Københavns Bymuseum, KBM 1213, jf. Stoklund 1996: 280ff) og innskrifta har forma **spyta** (kort **s**, **t**, **a** og etter alt å dømma punktert **u**). Saman med innskriftene frå Oslo og Trondheim med **i** gir funnet frå København belegg for at språkleg form både med runda og urunda vokal i rotstavinga har vore nytta om slike gjenstandar. Om denne variasjonen har vore dialektal, eller om han har gjeve tydingsdifferensiering, gir desse belegga ikkje svar på. Ein metodisk vanske i vurderinga om variasjonen er dialektal, er at både funnet frå Trondheim og København har runologiske drag som er atypiske for materialet elles på funnstaden (dobbeltsidig **t** og kortkvistruner elles).

Spørsmålet om tolking av siste del av innskrifta (r. 17-21) kan òg aktualisera spørsmålet om denne nemningsbruken har vore eit ordgeografisk avgrensa fenomen allereie på den tid. Om vi les slutten som *á hafī*, vil det truleg innebera at nåla er laga på veg til Nidaros, og den språklege bakgrunnen for den som har gjort innskrifta synest i så fall svært open. I prinsippet opnar det for at nemningsbruken kan ha vore geografisk avgrensa på den tid som her er aktuell. Les vi derimot slutten som *O. hafī*, gir innhaldet i innskrifta mindre grunn til å stilla spørsmålet slik.

Eit særmerkt drag ved denne innskrifta er den blanding av runetypar ho inneheld. Ho har enkeltsidig **a** og **ǣ** (**o**?), kortkvist **s**, men tosidig **t** og **b** av "dansk" eller "(eldre) norsk" type etter Magnus Olsens klassifisering - jf. NIyR V: 238ff). I tillegg til dette er runeinventaret auka i og med at innskrifta skil mellom /e/ og /i/ ved bruk av punktert versus upunkttert **i** - **kerpi** : **sbitu** (jf. Hagland 1994c: 257). Det siste er eit runologisk drag som peikar framover i tid, medan skrivemåten **i** for diftongen /ei/ i tilfelle vil vera eit arkaiserande drag ved innskrifta.

Innskrifta har såleis drag som typologisk peikar i ulike retningar både. Det mangetydige ved innskrifta kan då i seg sjølv sjåast som eit argument til støtte for å prioritera lese måten *Eiríkr gerði spitu á hafī*. Innskrifta opnar dermed sjølv for at den runekunnige farmann som har gjort henne på 1000-talet, kan ha vore utsett for ymse slags skriftspråkleg påverknad. Det stiller spørsmålet om kvar denne Eirik eigentleg var frå nokså ope, og det synleggjer eit metodisk atterhald som generelt lyt takast ved vurdering av innskriftsmateriale frå eit maritimt miljø som det i hamnekaupangen i Nidaros.